

Monkodonja. Istraživanje protourbanog naselja brončanog doba Istre, knjiga 4: **Mušego / Mon Segó, grobni tumuli – nekropola gradine Monkodonja i brončanodobni tumuli Istre / Monkodonja. Forschungen zu einer protourbanen Siedlung der Bronzezeit Istriens, Teil 4: Mušego / Mon Segó, Grabhügel – eine Nekropole von der Gradina Monkodonja und die bronzezeitlichen Grabhügel Istriens**, urednice / Herausgeberinnen Biba Teržan, Kristina Mihovilić, Monografije i katalozi 37, Pula, Arheološki muzej Istre, 2022., 419 str.

Novi, 37. svezak u seriji Arheološkoga muzeja Istre (AMI) Monografije i katalozi (MiK) donosi istraživanja brončanodobnih tumula na brdu Mušego (Mon Segó), a koja su bila dio projekta arheoloških istraživanja brončanodobne gradine Monkodonja kod Rovinja. O rezultatima tih istraživanja dosad su objavljene već tri monografije: u prvoj knjizi Monkodonja 1 (MiK 25, 2015.) obrađeni su i predstavljeni arhitektura, građevine i unutarnja organizacija naselja, u Monkodonja 2 (MiK 28/1-2, 2017.) keramika te u Monkodonja 3 (MiK 34, 2020.) sitni nalazi kao što su kućni lijep i drugi glineni elementi građevina, krušni idoli, metalni i koštani predmeti, kao i životinjski i ljudski koštani ostaci.

U posljednjem svesku o Monkodonji objavljuju se rezultati iskopavanja četiriju tumula na susjednome brdu Mušego, gdje su detaljno prikazani ti tumuli – njihov način gradnje i običaji pokapanja, kao i sitni nalazi iz njih – ali i šire stanje u Istri, odnosno na zapadnome Balkanu te se ne donose samo saznanja o brončanodobnim pogrebnim ritualima nego i katalog svih dosad istraženih brončanodobnih tumula / humaka u Istri i njihova tipologija. Svezak predstavlja izvanredno dostignuće i kao takav bit će referentni stručni rad za sva buduća istraživanja brončanoga doba u Istri i uz obale Jadranskoga mora.

Arheološka istraživanja na Mušegu provedena su između 2006. i 2009., jednim dijelom paralelno s istraživanjima naselja na Monkodonji (od 1997. do 2008.), tj. u godišnjim četverotjednim kampanjama.

Projekt Monkodonja odvijao se pod vodstvom Kristine Mihovilić, Bernharda Hänsela i Bibe Teržan, u partnerstvu Arheološkoga muzeja Istre, Instituta za prapovijesnu arheologiju Slobodnoga sveučilišta u Berlinu (Institut für Prähistorische Archäologie, Freie Universität Berlin) i Arheološkoga oddelka Filozofske fakultete v Ljubljani te uz sudjelovanje

Zavičajnoga muzeja grada Rovinja. Ta su istraživanja donijela nove spoznaje o gradini Monkodonji, poboljšala uvid u brončanodobnu gradinsku kulturu Istre te njezine veze s istočnomediteranskim i srednjoeuropskim prostorom. Usporedno s istraživanjem obavljala se rekonstrukcija istraženih dijelova naselja, a rezultati iskopavanja bili su paralelno objavljivani.

Budući da je istraživački projekt na Monkodonji trajao nekoliko godina, tijekom vremena su se promijenili i suradnici i studenti koji su sudjelovali u iskopavanju. U iskopavanjima na Mušegu sudjelovali su crtačice Anja Hellmuth i Susanne Kuprella, fotograf Oliver Thiel, Matija Črešnar, Januš Jerončić i Gašper Rutar zaduženi za mjerenje / snimanje i obradu podataka, antropologinja Barbara Teßmann, Rafko Urankar i Jure Krajšek zaduženi za snimanje iz zraka te studenti suradnici sa Slobodnoga sveučilišta u Berlinu, Sveučilišta u Zadru i Zagrebu te Sveučilišta u Ljubljani.

Monografija je podijeljena na 15 poglavlja, od kojih svako, osim dvaju predgovora, završava detaljnim popisima literature.

Započinje predgovorima ravnatelja AMI-ja Darka Komše te istraživača Bibe Teržan i Kristine Mihovilić. U uvodnome poglavlju Kristina Mihovilić donosi povijest istraživanja brončanodobnih grobnih tumula na području Istre. O grobnim tumulima na Mušegu – nekropole gradine Monkodonje pišu Bernhard Hänsel, Kristina Mihovilić, Damir Matošević te Biba Teržan, dok je Anja Hellmuth Kramberger preuzela obradu brončanodobnih keramičkih nalaza iz grobnih tumula na Mušegu. Borut Toškan istražio je životinjske kosti. Antropološka istraživanja na ljudskim koštanim ostacima provela je Barbara Teßmann, koja je stupila u kontakt s Johannesom Krauseom iz Instituta Max Planck za povijest čovječanstva (Max Planck Institut für Menschheitsgeschichte) u Jeni, gdje su u sklopu ERC projekta provedena DNK istraživanja na ljudskim ostacima iz Monkodonje i Mušega, kao i s drugih brončanodobnih lokaliteta Istre, koje su u ovome svesku u kratkome izvještaju o tijeku analize drevnoga DNK-a prezentirali Vanessa Villalba-Mouco i Wolfgang Haak. Rezultate radiokarbonskih datiranja triju tumula, koje je obavio Tomasz Goslar iz Radiokarbonskoga laboratorija u Poznańu, a donose ih Biba Teržan, Barbara Teßmann i Tomasz Goslar, pokazuju da su sva tri tumula izgrađena tijekom 17. ili najkasnije početkom 16. st. pr. Kr. te pripadaju vremenu postojanja utvrđenoga naselja Monkodonja. U vrlo vrijednom i korisnom prilogu Kristine Mihovilić predstavljen je katalog tumula grobova u kamenoj škrinji, kao i drugih oblika pokopa na području bronča-

nodobne Istre s ukupno 129 lokaliteta ucrtanih pripadajućim brojevima na karti rasprostranjenosti Istre te 14 tabela crteža izdvojenih nalaza. O oblicima grobova, ukopima i grobnim priložima brončanodobnih nekropola u Istri, razvrstanih u deset tipova, Kristina Mihovilić i Biba Teržan utvrđuju kako arhitektura istarskih grobova u brončanome dobu pokazuje veliku raznolikost, a nasuprot tome konstrukcija kamenih škrinja i sam način ukopa imaju vrlo ujednačena obilježja, što pred istraživača ostavlja otvoreno pitanje jesu li one društveno, etnički ili kronološki utemeljene.

Mateusz Cwaliński napravio je kemijsku analizu jantarnih nalaza te je uz još dvoje autora, Sarjit Kaur i Edith Stout, napravio studiju „Podrijetlo brončanodobnih nalaza jantara iz Istre“. U zaključku studije se donosi rezultat da je većina jantarnih nalaza iz Istre na bazi suknicita (baltičkoga jantara), koji se u prirodi nalazi samo na sjeveru središnje Europe te da su ga najvjerojatnije brončanodobne zajednice u Istri pribavljale kroz razmjenu sa sjevernim susjedima.

Monografiju završavaju dva priloga Kristine Mihovilić i Bibe Teržan, od kojih u prvome donose kratak pregled pojave tumula kao grobnih spomenika u Istri u usporedbi sa susjednim regijama (Furlanija, Slovenija, Lika, Dalmacija, Crna Gora, zapadna Grčka te Kreta), a u drugome sažetak brončanodobnih grobnih običaja kao komplementarne slike sustava naselja u Istri na hrvatskome, engleskome, njemačkome i talijanskome jeziku te prilogom popisa slika uz navođenje njihova porijekla i autora.

Kulturni okvir Istre od ranoga do srednjega brončanog doba predstavlja se kao vrlo složen i sinkretistički. To je spoj jadranskih, zapadno-balkanskih i mediteranskih elemenata (populacijske skupine) koji su vodili posve specifičnomu, novomu i obilježenomu identitetu gradinske kulture na istarskome poluotoku. To su jasno pokazala iskapanja na Monkodonji, gradini s monumentalnim fortifikacijskim sustavom i njegovom unutaršnjom trojnom podjelom kao odrazom hijerarhijski strukturiranoga društva. Posebna se važnost pripisivala bitnim impulsima iz mediteranskoga svijeta. Specifični elementi mogli su se uočiti i kod gradnje kuća i namještaja, obrtništva, skladištenja hrane i kulture kuhanja/prehrane, koje su indikativne za veze Monkodonje sa Sredozemljem. Raznolikost grobne arhitekture i pogrebnih rituala još jasnije pokazuje koliko je bio složen kulturni međuodnos u Istri – očito je iz različitih elemenata lokalne prirode, podrijetla i novih

utjecaja iz raznih kultura, tj. kulturnih sredina, osobito iz srednje ili čak istočnomediteranske sfere kulminirao u nove i široke kulturne cjeline.

Riječ je o posljednjoj publikaciji projekta kojom je zatvoren cijeli krug – od iskopavanja preko znanstvene valorizacije i prezentacije do potpune objave rezultata istraživanja.

Vidljivo je da je riječ o izuzetnome i obimnome međunarodnome izdavačkom projektu na kojem su sudjelovali brojni međunarodno priznati stručnjaci i koji je rezultirao međunarodno značajnom dvojezičnom monografijom (na hrvatskome i njemačkome jeziku).

Posebna zahvala i pozdravi idu Kristini Mihovilić, koja nas je zauvijek napustila početkom rujna 2022. godine. Bila je jedan od temeljnih istraživača toga projekta, a na realizaciji monografije radila je doslovno do posljednjih dana svojega života, i u tome je i uspjela. Njezinim preranim odlaskom izgubili smo iskrenu prijateljicu, vrsnu arheologinju i veliku stručnjakinju na koju smo se uvijek mogli osloniti. Ostat će zauvijek u toplome sjećanju svima nama – svojim prijateljima, kolegama i suradnicima. U monografiji smo se s njom oprostili u prikladnom prilogu „In memoriam“.

Adriana Gri Štorga

Visitatio apostolica dioecesis Polensis episcopi Augustini Valerii A. D. MDLXXX – Apostolska vizitacija Pulske biskupije biskupa Augustina Valiera 1580. godine – Visita apostolica alla diocesi di Pola del vescovo Agostino Valier nell'anno 1580, redegit / priredila / a cura di Milena Joksimović, Pisini – Parenti – Polae / Pazin – Poreč – Pula / Pisino – Parenzo – Pola: Državni arhiv u Pazinu / „Josip Turčinović“ d. o. o. Pazin / Porečka i Pulska biskupija / Istarska županija / Arheološki muzej Istre, 2023., 868 str.

Apostolske vizitacije u historiografiji su poznate kao bogati izvori za razna područja povijesnih istraživanja jer su prepune informacija koje, osim materijalnoga stanja i inventara crkvenih građevina, duhovnih i religijskih pitanja, donose i podatke o gospodarskim, političkim, demografskim, jezičnim i mnogim drugim prilikama na neke područje. Godine 2023. pod pokroviteljstvom Državnoga arhiva u Pazinu, Istarske županije, Porečke i Pulske biskupije te Arheološkoga